

گزارش میراث

فصلنامه اطلاع رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه شناسی و ایران شناسی

دوره سوم، سال چهارم، شماره سوم و چهارم، پاییز - زمستان ۱۳۹۸ [انتشار: پاییز ۱۴۰۰]

| ویژه تاریخ زبان و فرهنگ ایران در آذربایجان، قفقاز و آناتولی |

سومین: آذربایجان و تاریخ زبان و فرهنگ ایرانی • فارسی: نبح تسبیح پژوهش های آذربایجان و آناتولی / علی شاهپورن • ریشه شناسی ده نام جغرافیایی مربوط به آذربایجان / علی لطف صدیقی

• نام آذربایجان و یک نکته مختصر گویش لغوی / سید احمد رضا قلینقانی • آسی ها و ایرانیان: عموزنگانی دور از هم با میراث مشترک باستانی / ریحارد فولز: ترجمه: محمدرضا فرامرزی

• اشعار قطب الدین عتیقی اهروی (تبریزی) / بهروز ایمانی • درباره تاریخ مرگ سلمان سلوچی: آیا سلمان در صفر ۷۷۸ قمری در گلشنه است؟ / حسن شریفی صحنی • مجلس المشاق: رمایسی کهن در بحر مقارب، در مسخ و تبدیل ابدان مهمل یلاهی / ساقی تبریزی، مقال داستان های شاهنامه در تبریز دوره قاجاری / سجاد آیتلو • پند سلاطین روم: تصحیح تالیفات و آثار آناتولی اوایل قرن هفتم هجری / ای. سی. اس. پیکاک: ترجمه: شکوفه مینوی • سه نامه به فارسی سوره از سده هفتم در آناتولی در دست نوشته «نامه سلاطین» / برهم بهوشمی • سلطان ولدو طریق شاعرانه: پیگردینی خصوصیات و کارکرد شعر در سنت مولویه پس از مولای رومی / نورالکین لویس: ترجمه: مویجر یتگلی غنسه • یحیی درباره فرهنگ البرقة بر مبنای نسخه های کهن / علی شاهپورن • سفینه نوحی و مجموعه روحی: بررسی دو سفینه کهن فارسی در حوزه آناتولی / سید علی مبروفعلی • اشعار فارسی گریان سده هشتم آناتولی در جنگ آقشهر (نسخه ۱۰۹۴) / کابلخانه لیندن / احمد بهانی • نامه درویش کازرونی به سلطان ابوسعید گورکان و پیشنهاد اتحاد با سلطان محمد فاتح (کراهی بر نقش سیاسی صوفیه در تحولات سده نهم هجری) / عبداللین شیخ الحکامی • سیاست تاریخ نگاری فارسی در دربار سلیمان یکم: شاه قاسم و کتیر الجواهر / فرقان ایمن • درآمدی بر شرح های دیوان عرفی شیرازی در آسیای صغیر / فریا شکومی • معنوی کتاب «اسلام، ادبیات و جامعه در آناتولی عصر ایلخانی»، نوشته اندرو سی. اس. پیکاک / دارید دورن-گلدی (فارسی گوئی) با همکاری عباس سلیمس ائککل

• نگاهی به کتاب «بزرگناه پادشاهی در اواخر سده های میانه در جهان اسلام، مهاجران ایرانی و شکل دادن به الگوی حکمرانی عثمانی» / کنرو پیکاک: ترجمه: علی شاهپورن • نقدی بر آخرین تصحیح دیوان اشعار فارسی یاروز سلطان سلیم / آتیا احمدی • شعر و شخصیت هماد و غزلی از او در دیوان سغانی (یوستگی فرهنگی تبریز و شیراز) / محمود علیدی

فهرست

سرخی

آذربایجان و تاریخ زبان و فرهنگ ایرانی / اکبر ایرانی ۵-۳

پیشگام

فارسی: نخ تسبیح پژوهش‌های آذربایجان و آناطولی / علی شاپوران ۱۳-۶

رشد

ریشه‌شناسی ده نام جغرافیایی مربوط به آذربایجان / علی‌اشرف صادقی ۲۲-۱۴

نام آذربایجان و یک نکته مختصر گویشی لغوی / سید احمد رضا قائم‌مقامی ۲۹-۲۳

آسی‌ها و ایرانیان: عموزادگانی دور از هم با میراث مشترک باستانی / ریچارد فولتز؛ ترجمه: محمد تقی

فرامرزی ۴۰-۳۰

آذربایجان و قفقاز

اشعار قطب‌الدین عتیقی اهری (تبریزی) / بهروز ایمانی ۵۷-۴۱

در باره تاریخ مرگ سلمان ساوجی: آیا سلمان در صفر ۷۷۸ قمری در گذشته است؟ / محسن شریفی ضحی ۶۰-۵۸

جلس المشتاق: رمانسی کهن در بحر متقارب، در مسخ و تبدیل ابدان / مهدی ییلاقی ۷۶-۶۱

ساقی تبریزی، نقال داستان‌های شاهنامه در تبریز دوره قاجاری / سجاد آیدنلو ۸۲-۷۷

آناطولی

پند سلاطین روم: نصیحة الملوک‌ها در آناطولی اوایل قرن هفتم هجری / ای. سی. اس. پیکاک؛ ترجمه:

شکوفه میبدی ۱۰۹-۸۳

سه نامه به فارسی سره از سده هفتم در آناطولی در دست‌نوشته «نامه سلاطین» / مریم میرشمسی ۱۱۷-۱۱۰

سلطان ولد و طریقت شاعرانه: پیکربندی خصوصیات و کارکرد شعر در سنت مولویه پس از مولانای

رومی / فرانکلین لویس؛ ترجمه: منوچهر بیگدلی خسته ۱۳۴-۱۱۸

بحثی در باره فرهنگ المرقاة بر مبنای نسخه‌ای کهن / علی شاپوران ۱۴۷-۱۳۵

سفینه نوحی و مجموعه روحی: بررسی دو سفینه کهن فارسی در حوزه آناطولی / سید علی میرافضی ۱۶۰-۱۴۸

اشعار فارسی‌گویان سده هشتم آناطولی در جنگ آق‌شهر (نسخه ۱۰۹۴ کتابخانه لیدن) / احمد بهنامی ۱۶۹-۱۶۱

نامه درویش کازرونی به سلطان ابوسعید گورکان و پیشنهاد اتحاد با سلطان محمد فاتح (گواهی بر نقش

سیاسی صوفیه در تحولات سده نهم هجری) / عمادالدین شیخ‌الحکمایی ۱۸۰-۱۷۰

سیاست تاریخ‌نگاری فارسی در دربار سلیمان یکم: شاه قاسم و کنز الجواهر / فرقان ایشین ۱۹۰-۱۸۱

درآمدی بر شرح‌های دیوان عرفی شیرازی در آسیای صغیر / فریبا شکویی ۲۰۰-۱۹۱

تدوین

معرفی کتاب «اسلام، ادبیات و جامعه در آناطولی عصر ایلخانی» نوشته اندرو سی. اس. پیکاک /

داوید دوران-گدی (فارسی‌گردانی با همکاری عباس سلیمی آنگیل) ۲۰۴-۲۰۱

نگاهی به کتاب «بزنگاه پادشاهی در اواخر سده‌های میانه در جهان اسلام: مهاجران ایرانی و شکل دادن

به الگوی حکمرانی عثمانی» / اندرو پیکاک؛ ترجمه: علی شاپوران ۲۰۶-۲۰۵

نقدی بر آخرین تصحیح دیوان اشعار فارسی یاوز سلطان سلیم / آیتا احمدی ۲۱۸-۲۰۷

تخرانی

شعر و شخصیت همام و غزلی از او در دیوان سعدی (پیوستگی فرهنگی تبریز و شیراز) / محمود عابدی ۲۲۶-۲۱۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۸۸ - ۸۹

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح

متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال چهارم، شماره سوم و چهارم

پاییز - زمستان ۱۳۹۸ [انتشار: پاییز ۱۴۰۰]

ویژه تاریخ زبان و فرهنگ ایران در آذربایجان،
قفقاز و آناطولی

صاحب امتیاز:

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر: مسعود راستی‌پور

دبیر ویژه: علی شاپوران

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir

gozaresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۴۰۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: کتیبه آغازین نسخه‌ای از دانشنامه علایی،

کتابت‌شده در سده نهم هجری برای مطالعه سلطان

محمد فاتح (استانبول، سلیمانیه، کتابخانه ایاصوفیه، ش ۲۵۳)

تصویر خط بسمله

از نسخه کتابخانه John Rylands

سفینه نوحی و مجموعه روحی بررسی دو سفینه کهن فارسی در حوزه آناتولی

سید علی میرافضلی

alimirafzali@yahoo.com

متون نظم و نثر قدیم فارسی است. سفینه‌های ادبی را ادبا و اهل ذوق برای استفاده شخصی یا قرار گرفتن در گنجینه‌های خطی بزرگان فراهم می‌کردند. برخی از این سفاین حاکی از نظم و تبویب مشخص است و اشعار و عبارات آن‌ها، در قالب فصول و ابواب مدون شده‌است. برخی دیگر فاقد هر نوع سامان‌دهی است و محصول مطالعات پراکنده در طول زمان و ضبط اشعار دلخواه و عبارات دلپسند در دفاتری است که بدین منظور فراهم آمده بوده‌است. در برخی از سفینه‌های شعری مجموعه‌های رسالات، اگرچه نظم ظاهری خاصی مشهود نیست، می‌توان سیر مطالعاتی و نوع علاقه‌مندی گردآورنده را در پس انتخاب‌هایش به‌خوبی تشخیص داد.

هر جُنگی بازتاب روشنی از پسند اهل ذوق و اندیشه در دوران‌های خاص و نشان‌دهنده جریان‌های مسلط ادبی و فکری در هر عصر یا لاقل در بین گروهی از نخبگان آن عصر است. از تحلیل محتوای جُنگ‌ها می‌توان فهمید که در هر اقلیم و هر دوره، نفوذ یا اقبال کدام یک از شاعران نویسندگان بیشتر بوده و مخاطب بیشتری داشته‌اند. تردیدی نیست که زادبوم یا جغرافیای محل زندگی گردآورندگان سفینه‌ها و جنگ‌ها نقش مهمی در گزینش آثار ادبی داشته‌است. گردآورندگان هر اقلیم سهم درخوری را برای مؤلفان بومی در نظر گرفته‌اند، آن‌چنان که برای مثال، سهم شاعران منطقه اَران و شروان (شمال غرب ایران) در مجموعه رباعیات نزهة المجالس جمال خلیل شروانی بسیار چشم‌گیرتر از مجموعه‌هایی است که در مناطق دیگر پدید آمده‌است. در سفینه اشعار حالت افندی، شاعرانی که در آناتولی می‌زیسته‌اند، یعنی اوحد کرمانی، عراقی همدانی، مولوی و سلطان ولد مورد توجه بیشتری بوده‌اند. حتی می‌توان حدس زد توجه گردآورنده این سفینه به سنایی و عطار از رهگذر ارادتی بوده که مولانا به این دو شاعر ابراز داشته‌است.

رونق زبان و ادب فارسی در حوزه آناتولی و دیار روم در سده هشتم هجری، از کثرت و تنوع آثار پدیدآمده در این حوزه جغرافیایی و این بازه زمانی، کاملاً مشهود است و اگرچه پیش‌تر، برخی از محققان ترکیه و ایران و غرب،

مجموعه اشعار شماره ۲۳۸ الحاقی کتابخانه حالت افندی به‌علت اشتغال بر اشعار عرفانی سنایی، مولانا، عطار، اوحد کرمانی، عراقی همدانی، سلطان ولد، و غزلیات سعدی و همام تبریزی و همچنین بخش‌هایی از یک رباعی‌نامه کهن پارسی به‌نام مجمع الرباعیات از دیر باز مورد توجه پژوهشگران بوده‌است. از آنجا که برخی از اوراق دستنویس و ازجمله رقم کاتب در گذر زمان از بین رفته، تاریخ گردآوری و نام گردآورنده آن، دانسته نبوده‌است. برخی از اهل فن به‌قرینه نوع خط و مندرجات آن، مجموعه مذکور را از یادگاران سده هشتم دانسته‌اند. در مقاله حاضر، به‌کمک مجموعه شماره ۵۴۲۶ کتابخانه فاتح استانبول و نسخه شماره ۱۴۹۷ کتابخانه سرز، نام کاتب و گردآورنده و تاریخ دقیق‌تر کتابت دستنویس حالت افندی مشخص شده‌است. هلموت ریتز، خاورشناس آلمانی، نخستین کسی است که به ارتباط میان دو مجموعه اول پی برده، اما کسی به حدس صائب او توجهی نشان نداده‌است. در مقاله حاضر، دلایلی برای یکی بودن گردآورنده این دستنویس‌ها - که در سبک کتابت و شیوه تدوین قرابت آشکار دارند و هر سه در اوایل قرن هشتم هجری در حوزه آناتولی پدید آمده‌اند - عرضه شده‌است.

مقدمه

جُنگ‌ها و سفینه‌های کهن ادبی از منابع اصلی پژوهش در

مجله *DER ISLAM* منتشر می‌کرد (BÜCHER, 10-12).^۱ وی در یکی از این مقالات - که به معرفی دستنویس آثار سهروردی در کتابخانه‌های ترکیه اختصاص دارد (فیلولوژیکاً) - مجموعهٔ رسایل شمارهٔ ۵۴۲۶ کتابخانهٔ فاتح را معرفی کرده‌است (RITTER, 1939: 65-70). این مجموعه را علی بن دوست‌خدا آنقروی در سال ۷۲۷ قمری گرد آورده و در آن رساله‌های پارسی اندیشمندان ایرانی (از جمله سهروردی) و برخی از نویسندگان آناتولی را کتابت کرده‌است. در مقالهٔ ریتز ۳۴ بخش این مجموعه فهرست شده‌است. ریتز در سال ۱۹۴۲ نسخه‌های متعلق به «مولانا جلال‌الدین رومی و حلقهٔ مولویه» را طی دو شماره معرفی کرد (فیلولوژیکاً). از جملهٔ منابع معرفی شده، سینهٔ اشعار شمارهٔ ۲۳۸ الحاقی کتابخانهٔ حالت افندی است که در آن غزلیاتی از مولانا و سلطان ولد نقل شده‌است. این دستنویس فاقد انجامة و نام کاتب یا مدون مجموعه است. ریتز در آغاز معرفی نسخه، این حدس را مطرح کرده که گردآورندهٔ سینهٔ مذکور، همان علی بن دوست‌خدا آنقروی است (RITTER, 1942: 243). وی در مورد حدس خود توضیح بیشتری نداده‌است. طی هشتاد سالی که از انتشار مقالهٔ ریتز می‌گذرد، این حدس صائب و هوشمندانهٔ او مورد توجه محققان قرار نگرفته‌است.

محقق دیگری که به این دو مجموعه توجه نشان داده پروفسور احمد آتش است. آتش در مقالهٔ «آثار فارسی آناتولی در قرن ششم تا هشتم هجری» - که در ۱۹۴۵م به زبان ترکی منتشر و بعدتر به فارسی ترجمه شد - به مناسبت ذکر مؤلفین دیار روم که آثاری به زبان فارسی پدید آورده‌اند، هم از سینهٔ اشعار حالت افندی یاد کرده و هم از مجموعهٔ رسایل فاتح. آنچه از سینهٔ اشعار حالت افندی مورد توجه آتش بوده، مجمع‌الرباعیات ابوحنیفه عبدالکریم است که در حدود ۵۸۸ق گرد آمده و نام و شعر سه تن از شاعران از یادرفتهٔ شهر آنکارا، یعنی بدیع انگوری‌ای، محیوی انگوری‌ای و حکیم محمود انگوری‌ای در آن جای دارد (آتش، بی‌تا: ۲۳-۲۹). اینان در

۱. ریتز نشر مقالات موسوم به فیلولوژیکاً را از ۱۹۴۸ تا ۱۹۶۰م در مجلهٔ *Oriens* پی‌گرفت.

از جمله احمد آتش و محمدامین ریاحی، آثار مهمی در این زمینه پدید آورده‌اند، همچنان نکات ناگفته در آن بسیار است. در مقالهٔ حاضر، دو سینهٔ ادبی که در ربع اول قرن هشتم هجری به دست یکی از فضلاء اهل آنقره (انگوریه - آنکارای کنونی) فراهم آمده‌است مورد بررسی قرار گرفته‌است. یکی از این دو سینه - که متعلق به کتابخانهٔ حالت افندی است (دستنویس شمارهٔ ۲۳۸ الحاقی) و در بردارندهٔ اشعار تعدادی از شاعران نامدار زبان فارسی است - فاقد رقم کاتب و نام و نشان گردآورنده است. نگارنده با مقایسهٔ نوع خط و نوع تدوین این سینه با سینهٔ دیگری که شیخ علی رفاعی آنقروی در سال ۷۲۷ق. فراهم کرده (دستنویس شمارهٔ ۵۴۲۶ کتابخانهٔ فاتح) این احتمال را قوی یافت که گردآورندهٔ سینهٔ نخست نیز همین ادیب دانشور بوده‌باشد. گردآورندهٔ این دو مجموعه هر دو دستنویس را «سینهٔ نوحی و مجموعهٔ روحی» نامیده‌است. نگارنده همچنین به دستنویس دیگری از شیخ علی آنقروی دست یافت که به شمارهٔ ۱۴۹۷ در کتابخانهٔ سرز سلیمانیه نگهداری می‌شود. در جست‌وجوهای بیشتر، نگارنده متوجه شد که این حدس را هلموت ریتز، خاورشناس آلمانی، حدود ۸۰ سال پیش در یکی از مقالات خود، به صورت گذرا مطرح کرده، ولی به چندوچون آن نپرداخته‌است و پژوهشگران دیگر نیز تقریباً هیچ توجهی به حدس او نکرده‌اند.

با این‌که داعیهٔ اصلی این مقاله شناسایی و معرفی گردآورندهٔ سینهٔ اشعار کتابخانهٔ حالت افندی است، اما از رهگذر این بررسی با ابعاد دیگری از گسترهٔ نفوذ زبان و ادب فارسی در حوزهٔ آناتولی نیز آشنا می‌شویم و می‌فهمیم چه آثاری از شاعران و اندیشمندان پارسی‌زبان بیشتر مورد مطالعه و توجه فضلاء آن منطقه بوده‌است.

پیشینهٔ پژوهش

هلموت ریتز، خاورشناس آلمانی (۱۸۹۲-۱۹۷۱م)، در دوران اقامت ۲۲ سالهٔ خود در ترکیه، بسیاری از نسخه‌های مهم فارسی و ترکی را برای اولین بار شناساند. ریتز از سال ۱۹۲۸ تا ۱۹۴۲م سلسلهٔ مقالاتی با عنوان *Philologika* در

قرن ششم به زبان فارسی رباعی می‌گفته‌اند. آتش همچنین در مقاله خود، هفت رساله فارسی مجموعه رسایل فاتح را که نویسندگان آن‌ها در آنانتولی می‌زیسته‌اند، معرفی کرده‌است (همان: ۵۲-۵۵). وی با این‌که در هر دو مورد به مقالات هلموت ریتز ارجاع داده، سخنی از یکی بودن گردآورنده دو دستنویس به میان نیاورده و به نظر می‌رسد این حدس ریتز، به چشم او نیامده‌است.

از مجموعه رسایل کتابخانه فاتح، دو-سه تن از فضلالی ایران، به احتمال بسیار به واسطه مقاله هلموت ریتز، اطلاع یافتند و تصویری از آن به کف آوردند. زنده‌یاد مینوی در سال ۱۳۲۹ در مقاله‌ای که از استانبول برای مجله یغما فرستاده، به این مجموعه اشاره کرده و نامه سنایی را به خیام، از روی آن بازنوشته‌است. وی در مقدمه مقاله آورده‌است:

از این مجموعه دوست بزرگوار من آقای دکتر یحیی مهدوی به خواهش من قبل از آنکه به استانبول وارد شوم، برایم عکسی تهیه کرده‌بود. (مینوی، ۱۳۲۹: ۲۱۰-۲۱۱)

اتفاقاً نامه‌ای از دکتر مهدوی خطاب به دکتر غلامحسین صدیقی در مورد یکی از رسایل منسوب به ابن‌سینا در دست است که تاریخ «۲۸ ژوئن ۱۹۵۰م» دارد و قبل از سفر مینوی به استانبول نوشته شده‌است:

در کتابخانه فاتح استانبول مجموعه‌ای هست به شماره ۵۴۲۶ که در تاریخ ۷۲۷ نوشته شده است و حاوی رسایل بسیاری از شهاب‌الدین سهروردی و دیگران [است]. در این مجموعه از ورق ۱۲۱b به بعد رساله‌ای هست به نام مرشد الکفایه که شاید اصل رسایلی است که بعداً پس از تلخیص و تحریف و تغییرات دیگر، به نام‌های مختلف از قبیل معراج نامه و اثبات النبوة به شیخ نسبت داده‌اند. نام مؤلف این رساله مذکور نیست. چنانکه از آخر خود رساله بر می‌آید، مصنف نام خود را پیدا نکرده است. از این مجموعه گفته‌ام که عکس بردارند. (مهدوی، ۱۳۹۸: ۲۱۴).

مهدوی در کتاب فهرست نسخه‌های مصنفات ابن‌سینا به این دستنویس ارجاع داده‌است (مهدوی، ۱۳۳۳: ۲۹۷).

عباس اقبال نیز از بعضی رسایل مجموعه فاتح، از جمله رساله اقسام نفوس منسوب به ابن‌سینا عکسی فراهم آورد (نک. صفا، ۱۳۳۳: ۵۱). این عکس به شماره ۱۹۷۲ در کتابخانه

مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود (نک. دانش‌پژوه، ۱۳۴۸: ۲۶۸). این رساله را دکتر صفا در سال ۱۳۳۳ شمسی بر اساس همین نسخه عکسی به چاپ رساند (درمورد انتساب رساله به ابن‌سینا، نک. مهدوی، ۱۳۳۳: ۲۴۶-۲۴۷).

مینوی در سال ۱۳۳۵ شمسی تصویر سفینه اشعار حالت افندی را برای کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران فراهم آورد و محمدتقی دانش‌پژوه در سال ۱۳۴۸ شمسی آن را به اجمال تمام در جلد نخست فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران معرفی کرد (دانش‌پژوه، ۱۳۴۸: ۴۹۹). ظاهراً این معرفی دوسطری - که نه محتویات نسخه را کامل بیان می‌کند و نه چیزی از اهمیت آن به دست می‌دهد - تا چندین دهه توجه کسی از پژوهشگران ایرانی را به خود جلب نکرد.

محمدامین ریاحی دیگر کسی است که از دستنویس حالت افندی یاد کرده‌است. وی از ۱۳۴۲ تا ۱۳۴۷ شمسی رایزن فرهنگی ایران در ترکیه بود و در این مدت، با مواریث خطی موجود در کتابخانه‌های آن‌جا آشنایی یافت. ریاحی بعد از بازگشت به ایران، در سخن‌رانی‌ها و مقالاتی که در باب «نفوذ زبان و ادب فارسی در قلمرو عثمانی» در سال ۱۳۴۹ ایراد و منتشر کرد، مجمع الرباعیات ابوحنیفه عبدالکریم بن ابی‌بکر را به عنوان شاهد رواج شعر فارسی در آسیای صغیر در سده ششم هجری مطرح ساخت (ریاحی، ۱۳۴۹: ۸۱).^۲ مأخذ ریاحی چه در مقالات و چه در کتابش، مقاله احمد آتش بوده‌است (نک. ریاحی، ۱۳۶۹: ۴۲-۴۵).

محمد کانار، استاد دانشگاه استانبول، در تصحیح و ترجمه ترکی رباعیات اوحدالدین کرمانی - که به سال ۱۹۹۹م در ترکیه منتشر شد - از سفینه اشعار حالت افندی نیز به عنوان یکی از هفت منبع اصلی خود بهره گرفت. در این سفینه، ۲۲۶ رباعی شیخ اوحدالدین کرمانی (د. ۶۳۵ق) نقل شده‌است. با این‌که این دستنویس فاقد رقم

۲. مقاله پُراهمیت «نفوذ زبان و ادب فارسی در قلمرو عثمانی» سه نوبت در نشریات ایرانی چاپ شده‌است: یغما (ش ۲۶، اردیبهشت ۱۳۴۹)؛ هنر و مردم (ش ۹۲، خرداد ۱۳۴۹)؛ نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران (سال ۱۸، ش ۱، فروردین ۱۳۵۰). ریاحی بعدتر این مقاله را بسط و گسترش داد و در قالب کتاب زبان و ادب فارسی در قلمرو عثمانی منتشر کرد (تهران، ۱۳۶۹).

افندی در کتاب محمد کانار است.

معرفی دو دستنویس

الف. سفینه اشعار

دستنویس شماره ۲۳۸ الحاقی کتابخانه حالت افندی، در وضعیت کنونی، دربردارنده اشعار هشت تن از شاعران ایرانی، به همراه منتخب مجمع الرباعیات ابوحنیفه عبدالکریم است، که در آن ۵۴ رباعی از ۲۶ شاعر به چشم می‌خورد. دستنویس دارای ۱۹۷ برگ است و چند برگ ابتدا و انتهای آن بسیار فرسوده شده‌است. از میانه و انتهای دستنویس اوراقی افتاده‌است و هیچ جای نسخه رقم کاتب دیده نمی‌شود. نسخه به خط نسخ خوانا، اما به گونه‌ای شخصی و خارج از سبک‌های رایج خوش‌نویسان حرفه‌ای کتابت شده‌است. عنوان‌های هر بخش، عناوین اشعار، تخلص شاعران و بعضی ابیات میانی با جوهر سرخ نوشته شده و کلمه «عشق» نیز با حوصله زیاد در همه جا با جوهر سرخ متمایز شده‌است. بنیان سطر بندی صفحات بر ۲۱ سطر است، اما تعداد سطور در بسیاری از صفحات به ۱۹ تقلیل یافته‌است. در رباعیات عطار و اوحد کرمانی، کاتب همه صفحات را در ۲۱ سطر بسته‌است. مندرجات سفینه اشعار به قرار زیر است:

- من مقالات حکیم مجدود بن آدم سنایی (گ-پ-۲۷)
- من مقالات فریدالدین محمد العطار (پ-۲۷-۷۵)
- وله رضی الله عنه از اختیارات مختارنامه (پ-۷۵-۸۷)
- من مقالات شیخ اوحدالدین کرمانی (پ-۸۷-۱۰۳)
- من مقالات مولانا جلال الدین (پ-۱۰۳-۱۲۷)
- لولده رضی الله عنه (پ-۱۲۷-۱۲۹)
- [من مقالات سعدی] (پ-۱۳۰-۱۶۰)
- من مقالات شیخ فخرالدین عراقی (پ-۱۶۰-۱۷۷)
- من مقالات همام الدین التبریزی (پ-۱۷۷-۱۹۳)
- الاختیارات من مجمع الرباعیات (پ-۱۹۳-۱۹۷)

آغاز نسخه:

بسم الله الرحمن الرحيم. ربّ سهل بلطفک یا لطیف | این
سفینه نوحی و مجموعه روحی، اسرار رموز الهی مفتاح کنوز
| نامتناهی که مشتمل است بر بعضی من مقالات الامام

است، کانار تاریخ کتابت آن را ۷۲۷ ق ذکر کرده‌است (KANAR, 1999: 50). او هیچ منبعی برای درج این تاریخ ذکر نکرده‌است، اما به نظر می‌رسد که اتکای او در این قول، بر حدس هلموت ریتز باشد.

بهر روز ایمانی در سال ۱۳۸۹ ش متن حروفی و تصویر رنگی مجمع الرباعیات ابوحنیفه را با مقدمه‌ای سودمند (ایمانی، ۱۳۸۹: ۱۷۱-۲۶۰) منتشر ساخت. در این مقدمه، از وجود میکروفیلم سفینه اشعار حالت افندی در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران سخنی به میان نیامده‌است. در همان سال، جواد بشری دلایل مهجور افتادن میکروفیلم این سفینه و بی‌خبر ماندن محققان ایرانی را از وجود چنین گوهر ارزنده‌ای در کتابخانه دانشگاه تهران، در مقاله «پابرجا ۶» مطرح کرد و شگفتی خود را از این مسئله پنهان نداشت (بشری، ۱۳۸۹: ۵۵-۵۶). سید محمدتقی حسینی، فهرست کاملی از مندرجات مجموعه رسایل کتابخانه فاتح و سفینه اشعار کتابخانه حالت افندی را به ترتیب در سال ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ عرضه داشته‌است (حسینی، ۱۳۹۲: ۵۱۳-۵۲۶؛ ۱۳۹۳: ۱۷۳-۱۷۶). وی نسخه حالت افندی را با عنوان «سفینه نوحی و مجموعه روحی» معرفی کرد که برگرفته از جمله آغازین دستنویس است. نگارنده در سال ۱۳۹۴ متن حروفی «اختیارات مختارنامه» را - که جزوی از سفینه اشعار حالت افندی است - در کتاب جنگ رباعی منتشر ساخت. در مقدمه این بخش، از اهمیت این دستنویس، محتویات آن، و سوابق کار سخن رفته‌است (میرافضلی، ۱۳۹۴: ۳۲۷-۳۵۶). «اختیارات مختارنامه» دربردارنده ۱۶۸ رباعی برگزیده از رباعیات موجود در کتاب مختارنامه عطار نیشابوری است.

همان‌طور که از سوابق امر برمی‌آید، حدس ریتز مبنی بر یکسان بودن گردآورنده این دو مجموعه، در هیچ یک از تحقیقات ایرانی بازتاب نیافته‌است. نگارنده از تحقیقات احتمالی که پژوهشگران ترک در سال‌های اخیر در مورد این دو مجموعه انجام داده‌اند، بی‌اطلاع است و می‌تواند بود که حدس ریتز در برخی از پژوهش‌های آن دیار مورد توجه قرار گرفته‌باشد. قرینه این امر، درج تاریخ کتابت ۷۲۷ ق برای مجموعه بدون تاریخ حالت

العالم العامل | الفاضل السالك الناسك المحق المحقق
البارع الوارع قطب | الاولياء و العارفين سلطان السالكين
برهان الموحدين مكمّل | علوم الاولين و الآخرين
المخصوص بعناية رب العالمين مقرب | حضرت الربوبية
الصمدية مخلص جناب اللوہیة عالم ربّانی | صاحب النظم
و النثر محبوب الحق و الخلق خواجه حکیم مجدد ابن
آدم سنایی قدس الله روحه العزيز و رحمة الله عليه |
ایا معبود بی همتا خدایی را سزاواری
تویی آن قادر و صانع که عالم را نگهداری

انجام نسخه:

شیخ... الدین... | | پنهن بشو... | |
جان بشو...

برگ پایانی نسخه، به علت فرسودگی بسیار و پاک شدن
مرگب کاغذ، قابل خواندن نیست. بین اشعار سلطان ولد
و سعدی اوراقی ساقط شده است (برگ ۱۲۹-۱۳۰).

همان طور که گفتیم، در هیچ جای نسخه نام و نشان کاتب
و تاریخ گردآوری سفینه اشعار باقی نمانده است. احمد آتش
تاریخ کتابت نسخه را در نیمه اول قرن هشتم هجری
دانسته است (آتش، بی تا: ۲۸) و پژوهشگران بعدی نیز بر این
نظر صحه گذاشته اند (ایمانی، همان: ۲۳؛ بشری، همان: ۵۶؛
حسینی، ۱۳۹۳، ۱۷۶). شیوه کتابت نسخه و اشعار موجود در
آن، بر درستی این تخمین آتش گواهی می دهد. گردآورنده از
همام تبریزی با صفت درگذشتگان یاد کرده؛ بنابراین، تاریخ
تدوین نسخه بعد از ۷۱۴ ق بوده که سال درگذشت همام
است. همام متأخرترین شاعر این مجموعه است.

در هامش بعضی اوراق دستنویس، اشعاری یادداشت
شده که به خطی متفاوت با خط کاتب است و به نظر
می رسد در قرن نهم یا دهم هجری توسط دارندگان
مجموعه به آن اضافه شده باشد. گردآورنده سفینه اشعار،
به دو قالب غزل و رباعی توجه ویژه داشته است. غزلیات
سنایی، عطار، عراقی، مولانا، سلطان ولد، سعدی و همام
تبریزی در کنار رباعیات عطار و اوحد کرمانی و مجمع
الرباعیات ابوحنیفه عبدالکریم، چشم انداز روشنی از
علائق و سلاقی گردآورنده مجموعه و ادبای هم روزگار
او عرضه می دارد.

با توجه به قدمت نسخه، همه اجزای آن در بررسی و

تصحیح اشعار شاعران یادشده، علی الخصوص سنایی،
عطار، و عراقی، سودمند و بارزش است، زیرا از شاعران
یادشده هرچه منابع کهن تر به کف آید، کار تصحیح
اشعار آنان به سامان تر خواهد بود و تا آن جا که دیده ام، تا
کنون در هیچ یک از چاپ های دواوین این سه شاعر، از
سفینه اشعار حالت افندی بهره ای برده نشده است. آنچه
گردآورنده از غزل های همام تبریزی نقل کرده، حدود یک
دهه با تاریخ درگذشت این شاعر فاصله دارد و این
قدیم ترین منبع مکتوب شناخته شده از شعرهای همام
است. این نکته در مورد مختارنامه عطار نیز صدق می کند.
قدیم ترین دستنویس مختارنامه متعلق به کتابخانه سلطنتی
تهران است که در ۷۳۱ ق کتابت شده است. گزیده ای که
گردآورنده سفینه اشعار حالت افندی از رباعیات عطار
ترتیب داده، از قدمت درخوری برخوردار است و به این
شائبه که «مختارنامه از عطار نیست» (نک. میرافضلی،
۱۳۹۲: ۷۰-۷۱) پایان می دهد.

اختیارات مجمع الرباعیات ابوحنیفه عبدالکریم
بی گمان گل سرسبد سفینه اشعار است و حتی می توان
گفت که به واسطه همین بخش از سفینه اشعار بوده که نام
این دستنویس بر سر زبان ها افتاده است. در غیاب اصل
کتاب، همین چند ورق که در نسخه حالت افندی باقی
مانده جزو غنایم ادب فارسی است. ابوحنیفه عبدالکریم
بن ابی بکر مجمع الرباعیات را بین سال های ۵۸۴ تا ۶۰۰ ق
گرد آورده و آن را به «ملک عادل محیی الدین بن قلع
ارسلان» - که از جانب پدر حکومت آنکارا را در سال های
پایانی قرن ششم هجری در دست داشت (ایمانی، ۱۳۸۹:
۱۷۱-۲۶۰) - تقدیم کرده است. در اختیارات مجمع
الرباعیات، علاوه بر شاعران شناخته شده ای چون سنایی،
ازرقی و عبدالواسع جبلی، رباعیاتی از شاعران گمنام، از
جمله سه رباعی سرای اهل آنکارای امروز نقل شده که نام
و شعرشان در هیچ منبع دیگری دیده نشده است.

ب. مجموعه رسایل

دستنویس شماره ۵۴۲۶ کتابخانه فاتح استانبول مشتمل بر ۳۱
رساله فلسفی، عرفانی و کلامی به زبان فارسی است که در
سال ۷۲۷ ق به دست شیخ علی بن دوست خدا رفاعی آنقروی

دوست خدا بن خواجه بن | حاج قمارى الرفاعى الانقرى
جده الخلاطى سال بر هفتصد و بیست ششم | از هجرت
سید المرسلین و امام المتقین و رسول رب العالمین محمد
رسول الله |

شکر حق را همی کنم بدوام
زانک گشت این کتاب نغز تمام
متاملان کتاب را مخفی نیست که اخلاق رسول و معجزه
رسول در آخر کتاب نبشته | شد. اگر گویند که این بدیع بود
گوییم این را چهار وجه است: یکم آنک در آخر | دست
داد. دوم آنک این داعی در مذهب امام اعظم است ترتیب
شرط نیست | سوم صوفیان حلوا را آخر خورند. چهارم
گفته اند: «همه گفتی چو مصطفی گفتی».

کسی کور دعا دارد مریاض
همه وقتی نگهدارش خدا باز

(همان: ۳۳۸)

نکته مهم در این یادداشت آن است که شیخ علی آنقروی
پیش تر سال کتابت را ۷۲۷ قید کرده بود و در اینجا ۷۲۶
آورده است. در این اختلاف دو احتمال وجود دارد. احتمال
اول، سهو قلم اوست در درج تاریخ نسخه، یعنی به جای
۷۲۷ سهواً ۷۲۶ نوشته باشد. احتمال دوم - که قوی تر است -
آن است که این تاریخ مربوط به تحریر رساله «معجزات
رسول» باشد که به قلم خود اوست، نه تاریخ کتابت کل
نسخه. یعنی این رساله را در سال ۷۲۶ ق تحریر (و نه کتابت)
کرده و سال بعد آن را در انتهای این مجموعه گنجانده است.
نکته بعد آن که کاتب بعد از فراغت از کتابت ۳۱ رساله مورد
نظر، در ادامه نسخه چند یادداشت و چند نامه بدان
افزوده است که در فهرست اولیه او نیست.

شیخ علی نیز کتابت هر صفحه را بر ۲۱ سطر بنا نهاده و
از جوهر سرخ برای تمایز عناوین ابواب و فصل ها و آغاز
بندها، کلمات مورد تأکید، آیات و روایات و ابیات بهره
برده است. در این دستنویس نیز، همچون دستنویس پیشین،
کلمه «عشق» همه جا با جوهر سرخ نوشته شده است.
فهرست مندرجات این مجموعه به قرار زیر است^۴:

۴. شماره اوراق بر اساس شماره گذاری نسخه است. قبل از آغاز رسایل، دو برگ
فهرست رسایل است که در شماره گذاری لحاظ نشده است. کاتب نام بعضی
رسایل را قید نکرده و به شماره رساله اکتفا کرده است. گاهی نیز نام رساله در
یادداشت ابتدا و انتهای رساله که کاتب مرقوم کرده با آن چه در فهرست آمده یکسان
نیست و گاه با آن چه در خود رساله است فرق دارد. در این جا نوشته کاتب را از
فهرست نقل و در صورت لزوم تکمیل کرده ام.

گردآوری و کتابت شده است. این دستنویس ۳۴۰ برگ دارد
و به همان خطی کتابت شده که سفینه اشعار حالت افندی.
در صفحه آغازین نسخه آمده است:

آن سفینه نوحی و مجموعه روحی، اسرار کنوز الهی
مفتاح رموز نامتناهی | که گویند این است؛ دریاب ولی من
لم یدق لم یعرف، من طلب و جد و جد.

بعد از آن، فهرست ۳۱ رساله مندرج در نسخه در یک
جدول دوستونی درج شده است. در ظهر نسخه، زیر عنوان
«رساله نخست»، یادداشتی از گردآورنده دیده می شود:

صاحبه و کاتبه العبد الفقیر الحقیر... المحتاج الی رحمة
| ربه الخیر شیخ علی بن دوست خدا بن خواجه بن الحاج
قمارى الرفاعى الانقرى | زاده الله توفيقه [كذا] | هو الموفق.

بنابراین، شیخ علی آنقروی این نسخه را برای استفاده
شخصی خود فراهم کرده بوده است. وی در انتهای هر
رساله، در یک یا دو سطر، اتمام آن و آغاز رساله بعدی را
یادآور شده و شماره رساله کتابت شده و شماره رساله پیش
رو را نیز به دست داده است.

کاتب در دو جای نسخه، تاریخ کتابت آن را مشخص
کرده است. یک بار در انتهای رساله دوازدهم:

تمام شد رساله دوازدهم آغاز و انجام روز دوشنبه | هفدهم
ماه مبارک جماد الاول عظم الله حرمة | بر دست شیخ علی
بن دوست خدا الانقرى | سال بر هفتصد و بیست هفتم از
هجرت | محمد رسول الله علیه السلام | پس از این رساله
سیزدهم است مرشد الکفایه. (مجموعه رسایل، فاتح: ۱۳۰)

دوم بار، در پایان رساله سی و یکم:

آغاز این تحریر در اول جمادی الاول بود و انجامش در آخر
جمادی الآخر | وقتی که جرم آفتاب روز افزون از جرم
بزغاله گردون می تافت و صورت ماه | بر چرخ گردان از
گوشه قبضه کمان نظاره می کرد و سحاب سنجاب گون عقد
| مروارید می بارید و کام چمن در عشق وصال سمن
می خارید و وزش نسیم | در باغ سپید گلیم اثری داشت و
عندلیب خوش گوی از گل خوش بوی | خبری داشت. در
چنین وقتی این اتفاق افتاد بر دست بنده ضعیف نحیف |
محتاج به رحمت خداوند لطیف جل جلاله شیخ علی بن

۳. به علت درج مهربانی از مالکین نسخه بر روی این کلمه، خواندن آن میسر نیامد.

- حماقة اهل الاباحه، امام [محمّد] غزّالی (۱-۱۵)
- رساله فی التوحید، امام فخر [الدّین] رازی (۱۵-۲۷پ)
- سیر نفس، [امام فخرالدّین] رازی (۲۸-۳۳)
- تحقیق زیارت قبور، [امام] فخر رازی (۳۳-۴۰)
- مراتب نفس، [منسوب به] رییس بوعلی سینا (۴۰-۵۲پ)
- پرتونامه، شیخ شهاب الدّین [سهروردی] مقتول (۵۳-۸۰)
- هیاکل نور، شهاب [الدّین سهروردی] مقتول (۸۰-۹۱)
- مونس العشاق، شهاب [الدّین سهروردی] مقتول (۹۱-۹۹)
- ترجمه لسان حق، شهاب [الدّین سهروردی] مقتول (۹۱-۱۰۲پ)
- صفیر سیمرغ، شهاب [الدّین سهروردی] مقتول (۱۰۳-۱۰۸)
- مبدأ و معاد، خواجه نصیر [الدّین طوسی] (۱۰۸-۱۲۳)
- آغاز و انجام، [خواجه نصیرالدّین طوسی] (جای نام صاحب اثر خالی است؛ ۱۲۳-۱۳۰)
- مرشد الکفایه، [منسوب به ابن سینا] (جای نام صاحب اثر خالی است؛ ۱۳۰-۱۳۶)
- سکنیه الصالحین، شیخ نجم الدین کُبْرَا (۱۳۶-۱۶۳)
- الفاظ کفر، محمد بن اسحق بن ابی نصر (۱۶۳-۱۷۴)
- رساله در منطق، عمر بن سهلان [ساوی] (۱۷۴-۱۸۲)
- عقاید اهل السنّه، عمر بن محمد بن علی (۱۸۲-۱۹۲پ)
- رساله در جهت، [شرف الزّمان] محمد بن علی (۱۹۳-۱۹۷)
- سنجریه فی الکائنات العنصریه، عمر بن سهلان [ساوی] (۱۹۷-۲۱۵پ)
- رساله در فراست، امام فخر [الدّین] الرازی (۲۱۶-۲۲۹)
- مدح فقر و ذمّ دنیا، برای جلال الدین قراطا (= قرطای) کردند (۲۲۹-۲۳۵)
- رساله بی نام، ابو منصور [محمد] ماتریدی السمرقندی (۲۳۵-۲۴۰)
- کلمات [خواجه] عبدالله الانصاری (۲۴۰-۲۴۴)
- کشف العقبه، الیاس بن احمد قیصریه (۲۴۴-۲۶۱)
- اوصاف الاشراف، خواجه نصیر [الدّین طوسی] (۲۶۱-۲۷۳)
- بستان القلوب، شیخ شهاب الدین السهروردی (۲۷۳-۲۹۱)
- در اعتقاد اهل سنّت، عمر بن محمد بن علی (۲۹۱-۲۹۷پ)
- مناهج سیفیّه (در فهرست: رساله سیفیّه)، [ناصرالدّین محمد خویی] (جای نام صاحب اثر خالی است؛ ۲۹۸-۳۱۸)
- حکومت امیر المؤمنین علی رضی الله عنه (۳۱۸-۳۲۱)
- اخلاق رسول (در فهرست: اخلاق نبی)، [ابراهیم بن حسین قرمی] (نام نویسنده اثر ذکر نشده است؛ ۳۲۱-۳۲۸)
- معجزات رسول (در فهرست: معجزات او (= نبی))، علی بن دوست خدا آنقروی (۳۲۸-۳۳۸)
- در پایان رساله سی و یکم، رقم کاتب است که ذکر آن پیش از این به میان آمد. آنچه کاتب بعد از این تاریخ به مجموعه افزوده، چند یادداشت کوتاه و چند نامه به قرار زیر است:
- نقلی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله (۳۳۹-۳۴۰)^۵
- مناجات ابوالحسن خرقانی (۳۳۹-۳۴۰)
- گفتاری از ابوالقاسم حکیم (۳۴۰)
- مناجات حضرت موسی علیه السلام (۳۴۰)
- حکومت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (۳۴۰-۳۴۲پ)
- مکاتیب، امام محمد غزّالی (۳۴۲-۳۵۲پ)
- مکاتیب، سنایی غزنوی (۳۵۲-۳۵۸پ)
- نامه آخر سنایی که در طلب نسخه ای از حدیقه نوشته، به علت اسقاط اوراق پایانی دستنویس، ناتمام مانده است. همه رساله های دستنویس به زبان فارسی است. در مورد صحت انتساب برخی رسالات به اندیشمندان ایرانی چند و چون و وجود دارد که موضوع این گفتار نیست. آنچه از مرور این فهرست برمی آید، گرایش گردآورنده به حکمت و عرفان و اخلاق و کلام است. وی با نقل آثار نمایندگان هر کدام از این جریان های فکری، میراثی ارزشمند از نگاشته های پارسی به یادگار گذاشته است که به جهت قدمت نسخه و دقت نسبی کاتب، در تصحیح هر کدام از رسایل، جزو منابع اصلی قرار دارد. تنوع موضوعی رسالات و تعدّد نویسندگان آنها، بسیار چشم گیر و درخور توجّه است.
- مقایسه دو مجموعه و دلایل یکی بودن گردآورنده آنها همان طور که در سوابق تحقیق نشان دادیم، هلموت ریتز اولین کسی بوده که یکی بودن گردآورنده دو مجموعه را مطرح کرده، اما در مورد دلایل حدس خود سخنی نگفته است. ما حدس ریتز را به دلایل زیر معتبر می دانیم و معتقدیم که شیخ علی بن دوست خدا آنقروی، به خاطر علاقه ای که به فرهنگ و ادب فارسی داشته، هر دو مجموعه را به فاصله کمی از هم به عنوان نمونه های

۵. عین همین گفتار را کاتب در ورق ۳۲۱ نیز آورده است.

برجسته نظم و نثر فارسی تدوین کرده‌است.

الف. خط

اولین دلیل یکسان بودن کاتب دو دستنویس، نوع خط هر دو مجموعه است که در یک نگاه معلوم می‌دارد که ریخته قلم یک کاتب است. شیخ علی آنقروی در کتابت، قلم نسخ را به سبک و سیاق خاصی نگاشته که نظایر آن در آثار آن دوره کم‌تر دیده می‌شود. طرز کتابت او (در نوشتن حروف منفصل و متصل، نقطه‌گذاری و درج علائم نگارشی) نشان‌دهنده شیوه کتابت یک کاتب غیرحرفه‌ای، اما دقیق و باسلیقه است که از سر ذوق و علاقه قلم بر کاغذ نهاده‌است، نه برای معاش. از این کاتب، دستنویسی نیز از کتاب مرصاد العباد نجم‌الدین رازی به یادگار مانده که به‌شماره ۱۴۹۷ در کتابخانه سیرز (متعلق به مجموعه سلیمانیه ترکیه) نگهداری می‌شود. نسخه مذکور در سال ۷۲۲ق کتابت شده‌است. این دستنویس سند دیگری بر یکسان بودن کاتب نسخه‌های مذکور است (نک. تصویر ۱).

ب. مرکب

شیخ علی آنقروی در استفاده از مرکب سیاه و سرخ و تنوع بخشیدن به فرم بصری نسخه، سلیقه خاصی داشته که در هر سه دستنویس به طرزی واحد جلوه‌گر شده‌است. استفاده از مرکب سرخ برای کتابت عناوین فصل‌ها و باب‌ها، امری نیست که اختصاص به کاتب خاصی داشته‌باشد. در بسیاری از نسخ برای تمایز بخشیدن به بخش‌های مختلف متن، از مرکب رنگی استفاده می‌شده، اما شیخ علی آنقروی این کار را با نظم و آهنگ مشخصی انجام داده و به یک شیوه شخصی بدل کرده‌است. فی المثل، در عبارات بلندی که با مرکب سرخ کتابت شده، نقطه‌ها و اعراب کلمات با مرکب سیاه است. اما مهم‌ترین وجه شباهت دستنویس‌های مورد اشاره، آن است که کلمه «عشق» در کلیه مواضع متن، با مرکب قرمز متمایز و برجسته شده و نشان می‌دهد که کلیدواژه «عشق» در منظومه فکری کاتب جایگاه ویژه‌ای داشته‌است. این شباهت به‌ظاهر کوچک، به حدس یکی بودن کاتب هر سه دستنویس قوت می‌بخشد (نک. تصویر ۲).

ج. عنوان

دو دستنویس حالت افندی و فاتح، «سفینه نوحی و مجموعه روحی» نامیده شده‌اند و عبارت آغازین هر دو نسخه شباهت بسیار به هم دارد.

دستنویس حالت افندی	دستنویس فاتح
این سفینه نوحی و مجموعه روحی، اسرار رموز الهی مفتاح کنوز نامتناهی که مشتمل است بر...	آن سفینه نوحی و مجموعه روحی، اسرار کنوز الهی مفتاح رموز نامتناهی که گویند این است.

این عنوان‌گذاری خاص، از ذهن واحد خبر می‌دهد و از آن، همچنین از عبارت «و اگر گویند این بدیع بود» - که به اعتراض احتمالی خوانندگان به آمدن کلام رسول^ص در انتهای متن به جای ابتدای آن اشاره می‌کند - و پاسخی که به این اعتراض می‌دهد، معلوم است که گردآورنده در تدوین مجموعه‌ها برنامه مدوئی داشته و می‌خواسته متون مورد علاقه‌اش را، چه شعر و چه نثر، در دفاتر جداگانه ثبت کند و علاوه بر مطالعه شخصی، یادگاری نیز برای آیندگان باقی بگذارد. این شکل مجموعه‌سازی و این سبک نام‌گذاری در قرن هشتم هجری بین ادبا بسیار رایج بوده‌است. گردآورنده گمنامی که سفینه اشعار شماره ۹۰۰ کتابخانه مجلس را در سده هشتم هجری فراهم کرده، در دیباچه کتاب آن را سکنه روح و دفینه فتوح نامیده‌است (سفینه اشعار، مجلس: ص ۳) که از لحاظ تقارن ترکیب و قافیه در نام‌گذاری، بسیار به نام سفینه اشعار حالت افندی شباهت دارد.

غیر از این، یک قرینه کم‌رنگ دیگر نیز برای یکی دانستن کاتب این دستنویس‌ها وجود دارد و آن این که دست‌نویس سفینه اشعار حالت افندی با عبارت «بسم الله الرحمن الرحیم. رب سہل بلطفک یا لطیف» آغاز یافته‌است، و همین جمله دعایی، با تغییری کوچک، در آغاز دستنویس مرصاد العباد هم دیده می‌شود: «بسم الله الرحمن الرحیم. سہل بلطفک یا لطیف». عبارت مذکور، در هیچ دستنویس دیگری از مرصاد العباد وجود ندارد و جزو متن اصلی کتاب نجم رازی نیست.

د. مسطر

پایه مسطر اوراق هر سه دستنویس ۲۱ سطر است و طول و عرض متن نیز در هر سه نسخه تقریباً یکسان است. البته کاتب نسخه حالت افندی به جهت چیدمان پلکانی شعرها، بیشتر مواقع از مسطر خود عدول کرده و صفحات را ۱۹ سطر بسته است، ولی برخی از صفحات، به ویژه رباعیات، ۲۱ سطر است و نشان می‌دهد که مسطر اصلی بر پایه ۲۱ سطر بوده است. بنابراین، در بحث از بعد مادی نسخه‌ها، علاوه بر تشابه خط و نوع مرکب‌گذاری متن، می‌توان مسطربندی آن‌ها را نیز یکسان در نظر گرفت.

از جنبه معنوی می‌توان به یگانگی مؤلف این مجموعه‌ها از راه نام‌گذاری یکسان دو مجموعه و برجسته‌نمایی مفهوم عشق در هر سه دستنویس با استفاده از مرکب سرخ برای کتابت لفظ آن پی بُرد. جمیع این مشابهت‌ها ما را به این یقین می‌رساند که گردآورنده و کاتب سفینه اشعار کتابخانه حالت افندی کسی نیست جز شیخ علی بن دوست‌خدا آنقروی و گردآوری این نسخه، قطعاً بعد از سال ۷۱۴ق (تاریخ فوت همام تبریزی) و در حدود و حوالی کتابت دو دستنویس دیگر (۷۲۲ تا ۷۲۷ق) و در ربع اول قرن هشتم قمری صورت گرفته است. شباهت کامل عنوان و قطع، و مسطر و قلم مشترک بین دستنویس‌های فاتح و حالت افندی نشان می‌دهد که کاتب آن دو نسخه را چونان دو مجلد از یک اثر دیده است و احتمال این که آن‌ها را به دنبال هم نگاشته باشد بسیار است. از طرف دیگر، یکسان بودن عبارت آغازین دستنویس حالت افندی با دستنویس سرز، شاید قرینه‌ای به نظر برسد بر این که این دو نسخه را به دنبال هم نگاشته است؛ در نتیجه، می‌توان به ظن قوی تاریخ کتابت سفینه اشعار حالت افندی را بین ۷۲۲ و ۷۲۷ هجری دانست. با توجه به مدتی که احتمالاً صرف گزینش و نگارش آثار شده است، ظاهراً این حدس به صواب نزدیک‌تر است که بگوییم علی بن دوست‌خدا آنقروی ابتدا مرصاد العباد را در ۷۲۲ نوشته و سپس، با سه الی چهار سال فاصله، مجموعه حالت افندی را به احتمال قوی در حدود ۷۲۵ تا ۷۲۶ گرد آورده، و عاقبت مجموعه فاتح را در سال ۷۲۷ق (۷۲۶-۷۲۷ق) نوشته است.

سخنی در باب گردآورنده

در مورد شیخ علی آنقروی چیزی نمی‌دانیم جز آن‌چه از خود این سه دستنویس به دست می‌آید. وی در دستنویس فاتح خود را مجموعاً «شیخ علی بن دوست‌خدا بن خواجه بن الحاج قمارى الرفاعى الانقرى جدّه الخلاطی» معرفی کرده است (مجموعه رسائل، فاتح: گار، ۳۳۸) در ترقیمه مرصاد العباد (نسخه کتابخانه سرز) نام او چنین است: «شیخ علی بن دوست‌خدا بن حاج قمارى بن خواجه الرفاعى الانقرى جدّه الاخلاطی» (رازی، مرصاد، سرز: گار، ۱۶۱). آن‌چه در این دو نقل مایه شگفتی و سرگردانی است، جابه‌جایی نام جدّ کاتب و جدّ پدرش است. با توجه به این که وی در دستنویس فاتح دو بار خود را معرفی کرده است، یک بار در ظهر برگ نخست و یک جا در انجامه، شاید بتوان روایت نسخه فاتح را معتبرتر گرفت. بنا بر همین اشارت، مشخص می‌شود که شیخ علی در آنقره (انگوریه، آنکارای امروز) به دنیا آمده، اما نیاکان او اهل خلاط یا اخلاط بوده‌اند - که در گذشته جزو ارمنستان بوده و امروزه بخشی از آناتولی شرقی است. ناصر خسرو در هجدهم جمادی الاول ۴۳۴ق از طریق وان وارد اخلاط شده و آن را چنین توصیف کرده است:

این شهر سرحدّ مسلمانان و ارمنیان است و در این شهر اخلاط به سه زبان سخن گویند: تازی و پارسی و ارمنی، و ظنّ من آن بود که اخلاط بدین سبب نام آن شهر نهاده‌اند.
(قبادیانی، ۱۳۷۵: ۹-۱۰)^۶

از این اشارت می‌توان محتمل دانست که زبان فارسی در خاندان شیخ علی موروثی بوده باشد.

نسبت «رفاعی» که در دنباله نام جدّ او آمده، این حدس را به ذهن متبادر می‌کند که نسب وی به خاندان رفاعی می‌رسد که طریقت مشهور «رفاعیه» در تاریخ تصوّف اسلامی بدیشان منتسب است و در عراق و ترکیه و سوریه و مصر و لبنان و هند و پاکستان پراکنده‌اند. گرایش شیخ علی به اشعار و متون عرفانی شاید از علایق

۶. نام این شهر در زبان ارمنی ریشه دارد و ریشه‌شناسی ناصر خسرو ذوقی است.

فُرم کتابت و همگونی با نگاه و نگرش کاتب دو دستنویس کتابخانه های سیرز (۷۲۲ ق.) و فاتح (۷۲۷ ق.)، گردآمده شیخ علی بن دوست خدا آنقروی در تاریخی پس از ۷۱۴ و به احتمال قوی بین ۷۲۲ و ۷۲۷ ق است. وی زاده آنکارا بوده است، اما نیاکان او از شهر اخلاط در نزدیکی وان، به این شهر کوچ کرده بوده اند. زبان فارسی یکی از سه زبان رایج در اخلاط بوده است و احتمالاً نیاکان شیخ علی نیز به فارسی سخن می گفته اند.

شیخ علی آنقروی به فرهنگ، ادبیات و عرفان فارسی علاقه ویژه ای داشته و در ربع اول قرن هشتم هجری، برای خود رونوشتی از آثار شاعران و نویسندگان مشهور پارسی زبان برداشته بوده است. سه نسخه از نگاشته های او شناسایی شده و ممکن است نسخه های دیگری نیز به قلم او در کتابخانه های ترکیه وجود داشته باشد و در بررسی های بعدی به دست آید.

سه دستنویس به جامانده از شیخ علی آنقروی از رواج زبان و ادب فارسی در آسیای صغیر و بالاحص آنقره (آنکارا) - که در مرکز آناتولی قرار دارد - خبر می دهد. اشعار سنایی، عطار، اوحالدین کرمانی، عراقی، سعدی، همام تبریزی، مولانا و سلطان ولد، و آثار عرفانی نویسندگانی همچون شهاب الدین سهروردی و نجم الدین رازی در مرکز توجه نویسندگان و ادبای آناتولی در نیمه اول قرن هشتم هجری بوده است. ابن سینا، ابن سهلان، فخر رازی و خواجه نصیر طوسی از جمله اندیشمندان مورد توجه و احترام در آناتولی بوده اند و آثار فارسی آنها، به طور مستمر مطالعه و استنساخ می شده است.

شیخ علی، بخش هایی از مجمع الرباعیات ادیبی به نام ابوحنیفه عبدالکریم را در سفینه اشعار نقل کرده است. این رباعی نامه کهن، در اواخر قرن ششم هجری (بین ۵۸۴-۶۰۰ ق) فراهم آمده و در آن رباعیاتی از سه شاعر اهل آنکارا به نام های بدیع انگوریه ای، محیوی انگوریه ای و حکیم محمود انگوریه ای به یادگار مانده که از اسناد مهم پیشینه پارسی سرایی در مناطق مرکزی آناتولی و نشان رواج فارسی در آن دیار در قرن ششم است.

خاندان او نشأت گرفته باشد. به روایت افلاکی، سیدی تاج الدین فرزند سیدی احمد الرفاعی با جماعتی از درویشان سفری به قونیه داشت و اکابر و مردم قونیه به جهت کراماتی که از او دیدند، بدو رغبتی عظیم نمودند و حتی کرا خاتون، همسر مولانا، نیز برای دیدن کرامات و خرق عادات ایشان به مدرسه جلال الدین قرطایی رفت (افلاکی، ۱۳۹۶: ۴۵۱).^۷ افلاکی همچنین از حضور سیدی احمد کوچک رفاعی و جماعت احمدیان در شهر آماسیه خبر می دهد (همان: ۵۷۶-۵۷۷). ما نسبت میان شیخ علی آنقروی و خانواده اش را با صوفیان رفاعی به عنوان حدس و گمان مطرح می کنیم و تا پیدا شدن مدرک مستند، آن را در همین حد باید در نظر داشت.

شیخ علی آنقروی خود را در اصول فقه از پیروان ابوحنیفه دانسته و همچون سایر حنفیان، او را «امام اعظم» نامیده است (نک. مجموعه رسایل، فاتح: ۳۳۸ ر). نسب احمد رفاعی (د. ۵۷۸ ق) مشهور به «سیدی احمد کبیر»، سرسلسله طریقت رفاعی، به امام موسی کاظم می رسد، اما خود او مذهب شافعی داشته است (افشاری، ۱۳۹۸: ۶۱). این که برخی نوادگان احمد رفاعی، به اقتضای مولد و منشأ، به مذهب حنفی درآمده باشند، امر چندان غریبی نیست، اگرچه در خور تأمل است.

رساله «معجزات رسول» که شیخ علی آنقروی از خود در مجموعه رسایل (کتابخانه فاتح) نقل کرده، بیشتر حاکی از عقیده راسخ نویسنده است تا ژرفای دانش او؛ با این حال، تنوع و گستردگی موضوعات در کتبی که وی گردآوری و کتابت کرده است از تسلط نسبی مؤلف بر مبانی عرفان و ادبیات و حکمت و کلام و عقاید اسلامی خبر می دهد. طرز کاربرد اصطلاحات نجومی در ترقیمه دستنویس فاتح و دستنویس سیرز معلوم می دارد که کاتب فاضل آنها، دستی نیز در علم هیئت داشته است.

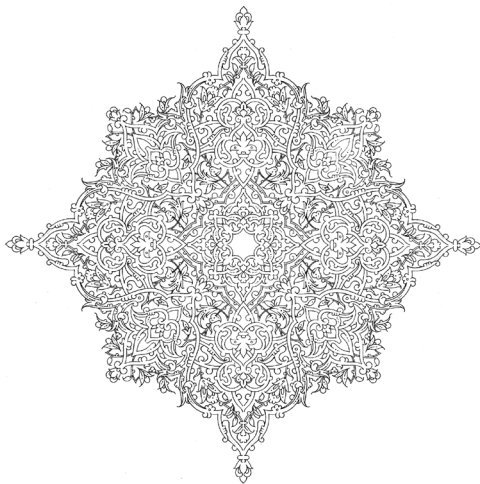
سخن پایانی

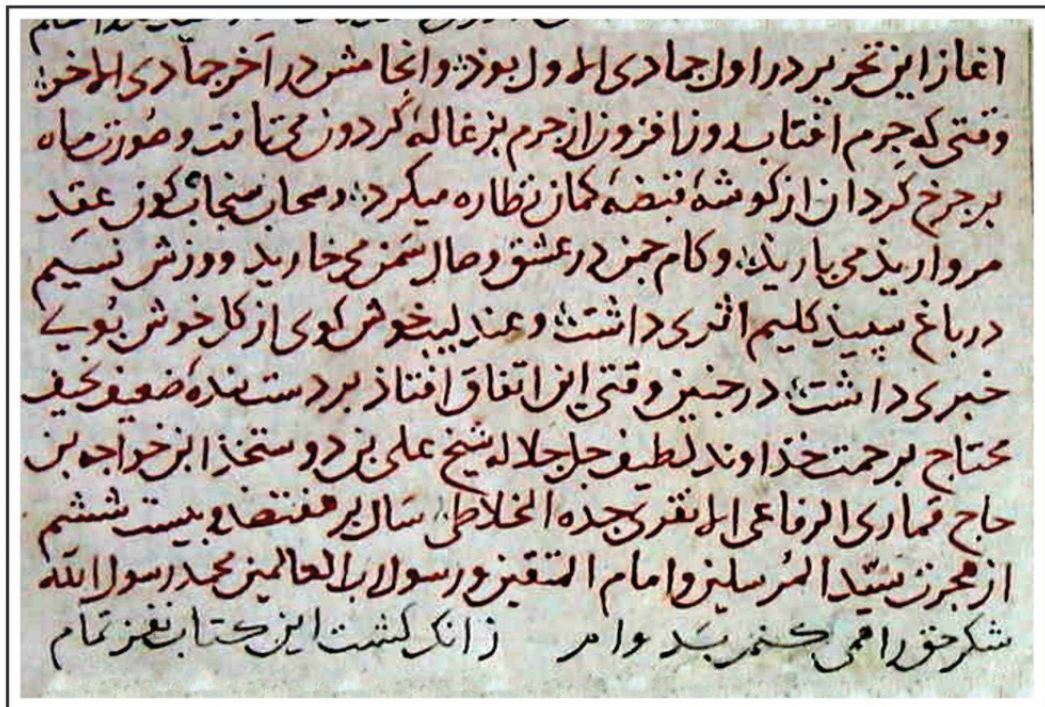
سفینه اشعار کتابخانه حالت افندی، به دلیل شباهت در

۷. اطلاعات و اشارات مربوط به خاندان رفاعی برگرفته از مقدمه آقای مهرا افشاری بر رساله رفاعیه است (افشاری، ۱۳۹۸: ۶۱-۶۲).

منابع

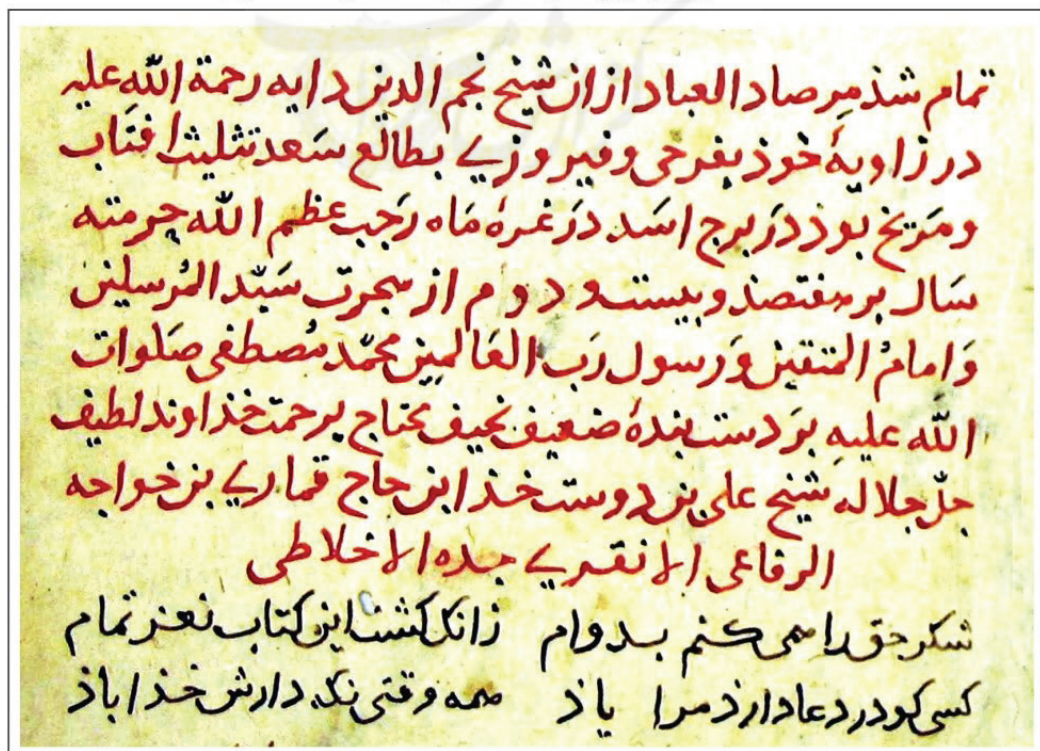
- آتش، احمد (بی‌تا). آثار فارسی در آناتولی از قرن ششم تا هشتم هجری قمری. ترجمه صائمه اینال صاوی. تهران: چاپخانه ارتش شاهنشاهی، نشریه شماره ۱۲.
- افشاری، مهران (۱۳۹۸). دو رساله درباره فتووت و تصوّف در طریقت‌های صفویه و رفاعیه. تهران: بنیاد موقوفات افشار و انتشارات سخن.
- افلاکی، شمس‌الدین احمد (۱۳۹۶). مناقب العارفین. به تصحیح تحسین یازجی. ویرایش توفیق ه. سبحانی. تهران: دوستان.
- ایمانی، بهروز (۱۳۸۹). «مجمع الرباعیات (کهن‌ترین رباعی‌نامه پارسی)». در: اوراق عتیق. به کوشش محمدحسین حکیم. دفتر اول. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی. ص ۱۷-۵۴.
- بشری، جواد (۱۳۸۹). «پابرج ۶». آینه پژوهش، ش ۱۲۴ (مهر-آبان): ۴۳-۶۵.
- حسینی، سید محمدتقی (۱۳۹۲). فهرست دستنویس‌های فارسی کتابخانه فاتح (استانبول). تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- _____ (۱۳۹۳). فهرست دستنویس‌های فارسی کتابخانه حالت افندی-استانبول. تهران: سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، نشر منشور سمیر.
- _____ (۱۳۴۸). فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران. ج ۱. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- رازی، نجم‌الدین. مرصاد العباد من المبدء الی المعاد. دستنویس شماره ۱۴۹۷ کتابخانه سیرز (سلیمانیه). کتابت شیخ علی بن دوست خدا آنقروی. ۷۲۲ق (۱۶۱ برگ).
- ریاحی، محمدامین (۱۳۴۹). «نفوذ زبان و ادب فارسی در قلمرو عثمانی». یغما، سال ۲۳، ش ۲۶ (اردیبهشت): ۷۸-۸۹.
- _____ (۱۳۶۹). زبان و ادب فارسی در قلمرو عثمانی. تهران: پاژنگ.
- _____ سفینه اشعار. دستنویس شماره ۱۲۳۸ الحاقی کتابخانه حالت افندی (استانبول). بدون رقم (سده هشتم ق) (۱۹۷ برگ).
- _____ سفینه اشعار. دستنویس شماره ۹۰۰ کتابخانه مجلس شورای اسلامی. بدون رقم (سده هشتم ق) (۲۷۹ برگ).
- _____ صفا، ذبیح الله (۱۳۳۳). «ترجمه رساله اقسام نفوس از
- ابوعلی سینا». مجله دانشکده ادبیات تهران، سال دوم، ش ۱ (مهر): ۵۱-۷۲.
- _____ قبادیانی، ناصر خسرو (۱۳۷۵). سفرنامه. به کوشش محمد دبیرسیاقی. تهران: انتشارات زوار.
- _____ مجموعه رسائل. دستنویس شماره ۵۴۲۶ کتابخانه فاتح (استانبول). کتابت شیخ علی بن دوست خدا آنقروی. مورخ ۷۲۷ق (۳۴۰ برگ).
- _____ مهدوی، یحیی (۱۳۳۳). فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- _____ (۱۳۹۸). «نامه‌ای از دکتر یحیی مهدوی به دکتر غلامحسین صدیقی». بخارا، ۱۳۰ (فروردین و اردیبهشت): ۲۱۴-۲۱۶.
- _____ میرافضلی، سید علی (۱۳۹۲). به همین کوتاهی (از رباعی تا شعر کوتاه). کرمان: نشر نون.
- _____ (۱۳۹۴). جنگ رباعی. تهران: سخن.
- _____ مینوی، مجتبی (۱۳۲۹). «نامه‌ای از سنایی به خیّام». یغما، سال سوم، شماره پنجم (مرداد): ۲۰۹-۲۱۵.
- BÜCHER, A. (1965-1966). "Verzeichnis der Schriften von Hellmut Ritter". *Oriens*, 18-19: 5-32.
- KANAR, Mehmet (1999). *Rubâiler: Evhadüddin-i Kirmânî*. Istanbul: insan Yayınları.
- RITTER, Hellmut (1939). "Philologica IX (Part II)". *Der Islam*, 25: 35-86.
- _____ (1942). "Philologica XI (Part II)". *Der Islam*, 26: 221-249.

تصویر بالا: مجموعه رسایل، کتابخانه فاتح، ۷۲۷ ق، انجامه

تصویر پایین: مرصاد العباد، کتابخانه سرز، ۷۲۲ ق، انجامه

تصویر ۱

وله بیض الله حفرته
بسر کن تو دهم در بدر و کوی بکوی تار یک شدم جوشبار یک جوشموی
فی الجمله بهر صفت خواهی در کار کاز بشتند ارم که بگردانم روی
وله بیض الله حفرته
در عالم عشق امید نیتوان این راه بخودی خود برین نتوان
تپای بسر بر تنهی دایره وار در نقطه این نکته رسیدن نتوان

تصویر بالا: سینه اشعار، کتابخانه حالت افندی، برگ ۹۸ ر

هیچ در ایشان بقوت نیست لکن از عشق ولذت تقویر است بر مراتب
و بدانکه تناسخ محالست اتفاق علما مساییر جزو یک مزاج تمام شود
از راه صور است دعا نفسی کند و نفس دیگر از آن حیوانی اگر بدو
تعلق کنیز یک حیوان را دو نفس باشد و هر کسی در خوشتر جز یک
نفس نمی بیند و خود را یک ذات بیشتر نمی داند و نیز واجب نیست که
وقت کوز یکی وقت فساد دیگری باشد و کاینات فساد اثر اعداد
با یکدیگر استلاید فصل دهم در نبوت و معجزات و کرامات و مقامات
شماره

تصویر وسط: مجموعه رسایل، کتابخانه فاتح، برگ ۷۷ پ

تصویر پایین: مرصاد العباد، کتابخانه سرز، برگ ۵۹ پ

بر سر زرد بریندند و کنند طلب هر گردن نهند و بسیار استگاه دل آورند
و در پایه دل علم سلطان عشق تنبیه ذکر سر هوا و او بردارد و بدو رخت
اخلاص فرو کنند و زرد از شیطانی که همکاران نفس بودند بشنوند و سیاست
سلطانی بینند شهر جسد خالی کنند و از ولایت رخت بیرون بپوشند
زحمت غوغا بشهر پیش نه بینی جزو علم با دشته بشهر در اید
جملگی رند و او باش صفات ذمیمه نفس کاردارد و کفر عجز بر گیرند و بدر
تسلیم و بندگی در آیند و گویند ربنا ظلمنا انفسنا اگر قصاصی

تصویر ۲

Table of Contents

Editorial

Azərbaycan and the History of Persian Language and Culture/ Akbar IRANI	3-5
--	-----

Introduction

Persian: the string binding Different Azərbaycan and Anatolia Studies together / Ali SHAPOURAN	6-13
---	------

The Roots

The Etymology of Ten Geographical Names Related to Azərbaycan / Ali Ashraf SADEGHI	14-22
The Name Azərbaycan and a Brief Phonetic Lexical Point / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI	23-29
The Ossetes and the Persians: Distant Cousins with a Common Ancient Heritage / Richard Foltz ; Translated by MohammadTaqi FARAMARZI	30-40

Azərbaycan and Caucasus

The Poems of Qutb al-Dīn-i Atīqī of Ahar (Tabriz) / Behrouz IMANI	41-57
On Salmān Sāvajī's Death Date: Did Salmān Die in Safar of 778 A.H? / Mohsen SHARIFI SAHI	58-60
<i>Jālīs al-Mushtāq</i> : An Old Romance in Motaqārib Metre about Transmogrification and Reincarnation / Mahdi YEILAGHI	61-76
Sāqī-yī Tabrizi: A <i>Naqqāl</i> (Storyteller) of the <i>Shāhnāma</i> from Tabriz in the Qajar Period / Sajjad AYDENLOO	77-82

Anatolia

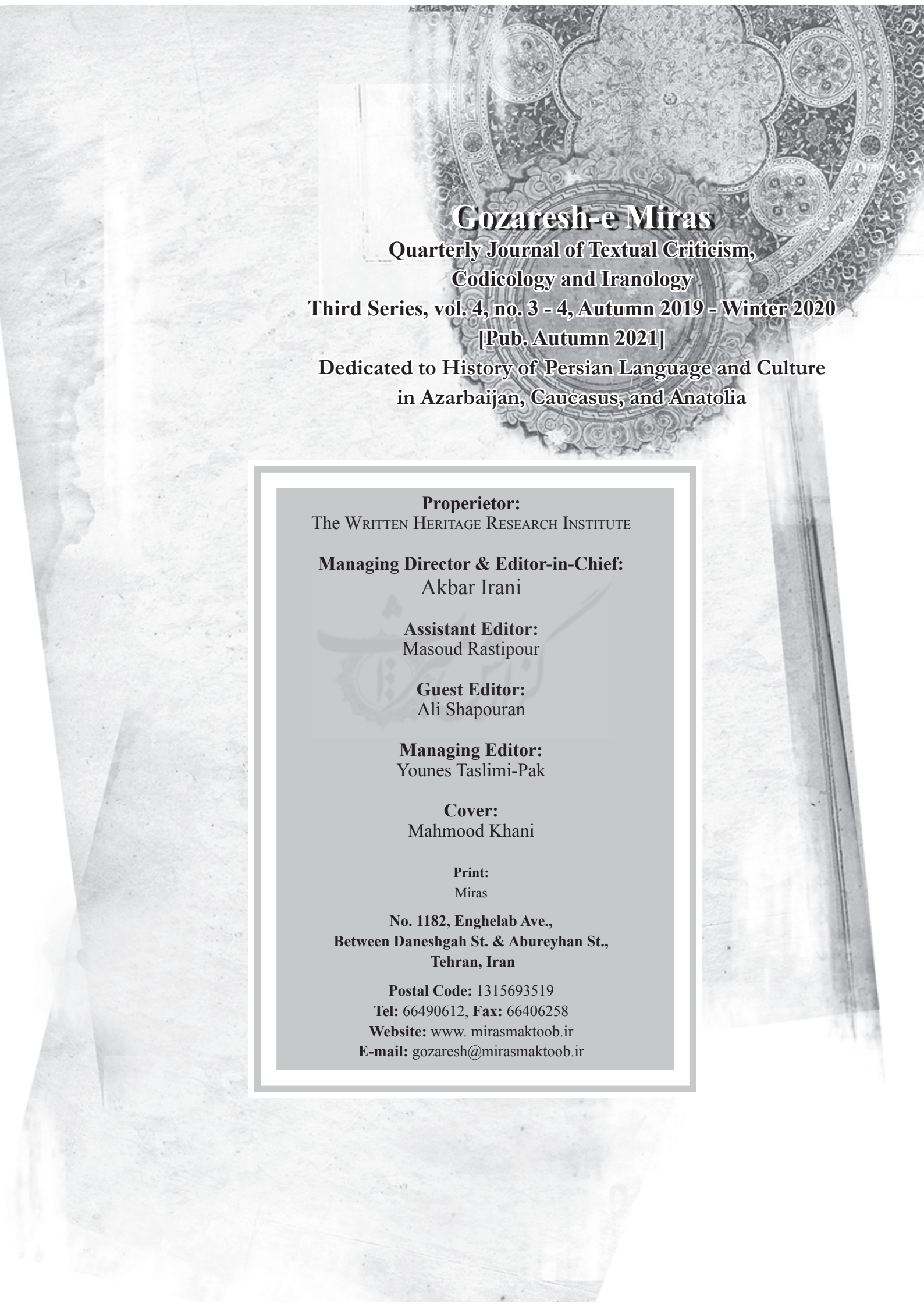
Advice for the Sultans of Rum: The "Mirrors for Princes" of Early Thirteenth-century Anatolia / Andrew C. S. PEACOCK ; Translated by Shokoofe MAYBODI	83-109
Three Letters in "Pure Persian" from Thirteenth-century Anatolia in the Manuscript of <i>Nāma-yi Salātīn</i> / Maryam MIRSHAMSI	110-117
Sultān Valad and the Poetical Order: Framing the Ethos and Praxis of Poetry in the Mewlewi Tradition after Rumi (Revised) / Franklin LEWIS ; Translated by Manouchehr BIGDELI KHAMSE	118-134
A Discussion on the Arabic-Persian Dictionary <i>al-Mirqāt</i> Based on Its Oldest Manuscript / Ali SHAPOURAN	135-147
<i>Safīna-yi Nūhī va Majmū'a-yi Rūhī</i> : Surveying Two Old Persian Collections from Anatolia / Seyyed Ali MIRAFZALI	148-160
The Poems of Persian Composers in Fourteenth-century Anatolia in Âq-Shahr (Akşehir) Collection (MS Or. 1094 Leiden Library) / Ahmad BEHNAMI	161-169
A Letter from a Kāzīrūnī Dervish to the Timurid Abū-Sa'īd, Proposing the Alliance with Ottoman Muhammad I (the Conqueror): a Testimonial for Political Role of Sufis in Fifteenth Century / Emadoddin SHEYKHOLHOKMAEI	170-180
The Politics of Historiography in Süleyman's Court: Shah Qāsim and <i>Kanz al-Javāhir</i> / Furkan İŞİN	181-190
An Introduction to Treatises and Interpretations to the 'Urfī-yī Shirazī's <i>Divan</i> in Asia Minor / Fariba SHOKUHI ...	191-200

Reviews and Critiques

A. C. S. Peacock, <i>Islam, Literature and Society in Mongol Anatolia</i> (Cambridge: Cambridge University Press, 2019) / David DURAND-GUÉDY (Review)	201-204
Christopher Markiewicz, <i>The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam: Persian Emigres and the Making of Ottoman Sovereignty</i> (Cambridge: Cambridge University Press, 2019) / Andrew C. S. PEACOCK (Review)	205-206
A Criticism on the Last Published Edition of The Persian <i>Divan</i> of Yavuz Sultān Selīm / Anita AHMADI	207-218

Lecture

The Poems and the Character of Humām-i Tabrizi and His Ghazal in Sa'dī's <i>Divan</i> : The Cultural Binding of Tabriz and Shiraz / Mahmoud ABEDI	219-226
--	---------

Gozarash-e Miras

**Quarterly Journal of Textual Criticism,
Codicology and Iranology**

**Third Series, vol. 4, no. 3 - 4, Autumn 2019 - Winter 2020
[Pub. Autumn 2021]**

**Dedicated to History of Persian Language and Culture
in Azarbaijan, Caucasus, and Anatolia**

Properietor:

The WRITTEN HERITAGE RESEARCH INSTITUTE

Managing Director & Editor-in-Chief:

Akbar Irani

Assistant Editor:

Masoud Rastipour

Guest Editor:

Ali Shapouran

Managing Editor:

Younes Taslimi-Pak

Cover:

Mahmood Khani

Print:

Miras

No. 1182, Enghelab Ave.,

Between Daneshgah St. & Abureyhan St.,

Tehran, Iran

Postal Code: 1315693519

Tel: 66490612, Fax: 66406258

Website: www.mirasmaktoob.ir

E-mail: gozarash@mirasmaktoob.ir

Table of Contents

Editorial

Azarbaijan and the History of Persian Language and Culture/ Akbar IRANI 3-5

Introduction

Persian: the string binding Different Azarbaijan and Anatolia Studies together / Ali SHAPOURAN 6-13

The Roots

The Etymology of Ten Geographical Names Related to Azarbaijan / Ali Ashraf SADEGHI 14-22

The Name Azarbaijan and a Brief Phonetic Lexical Point / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI 23-29

The Ossetes and the Persians: Distant Cousins with a Common Ancient Heritage / Richard Foltz; Translated by MohammadTaqi FARAMARZI 30-40

Azarbaijan and Caucasus

The Poems of Qutb al-Dīn-i Afīqī of Ahar (Tabriz) / Behrouz IMANI 41-57

On Salmān Sāvajī's Death Date: Did Salmān Die in Safar of 778 A.H.? / Mohsen SHARIFI SAHI 58-60

Jalīs al-Mushtāq: An Old Romance in Motaqārib Metre about Transmogrification and Reincarnation / Mahdi YEILAGHI 61-76

Sāqī-yī Tabrizi: A *Naqqāl* (Storyteller) of the *Shāhnāma* from Tabriz in the Qajar Period / Sajjad AYDENLOO 77-82

Anatolia

Advice for the Sultans of Rum: The "Mirrors for Princes" of Early Thirteenth-century Anatolia / Andrew C. S. PEACOCK;

Translated by Shokoofe MAYBODI 83-109

Three Letters in "Pure Persian" from Thirteenth-century Anatolia in the Manuscript of *Nāma-yi Salātīn* / Maryam MIRSHAMSI 110-117

Sultān Valad and the Poetical Order: Framing the Ethos and Praxis of Poetry in the Mewlewi Tradition after Rumi (Revised) / Franklin LEWIS; Translated by Manouchehr BIGDELI KHAMSE 118-134

A Discussion on the Arabic-Persian Dictionary *al-Mirqāt* Based on Its Oldest Manuscript / Ali SHAPOURAN 135-147

Safīna-yi Nūhī va Majmū'a-yi Rūhī: Surveying Two Old Persian Collections from Anatolia / Seyyed Ali MIRAFZALI 148-160

The Poems of Persian Composers in Fourteenth-century Anatolia in Āq-Shahr (Akşehir) Collection (MS Or. 1094 Leiden Library) / Ahmad BEHNAMI 161-169

A Letter from a Kāzīrūnī Dervish to the Timurid Abū-Sa'īd, Proposing the Alliance with Ottoman Muhammad I (the Conqueror): a Testimonial for Political Role of Sufis in Fifteenth Century / Emadoddin SHEYKHOLHOKAMAEI 170-180

The Politics of Historiography in Süleyman's Court: Shah Qāsim and *Kanz al-Javāhir* / Furkan İSİN 181-190

An Introduction to Treatises and Interpretations to the 'Urfī-yī Shirazī's *Divan* in Asia Minor / Fariba SHOKUHI ... 191-200

Reviews and Critiques

A. C. S. Peacock, *Islam, Literature and Society in Mongol Anatolia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019) / David DURAND-GUÉDY (Review) 201-204

Christopher Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam: Persian Emigres and the Making of Ottoman Sovereignty* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019) / Andrew C. S. PEACOCK (Review) 205-206

A Criticism on the Last Published Edition of The Persian *Divan* of Yavuz Sultān Selīm / Anita AHMADI 207-218

Lecture

The Poems and the Character of Humām-i Tabrizi and His Ghazal in Sa'dī's *Divan*: The Cultural Binding of Tabriz and Shiraz / Mahmoud ABEDI 219-226